

Лупашку Д. В. Воля як фундаментальний елемент правочину

Дана стаття присвячена обґрунтуванню волі як основоположного елемента правочину. Автором доводиться, що визнання цивільним законодавством правочину як дії, неминуче приводить до висновку, що в основі дії лежить воля, а тому правочин за своєю суттю є волею особи, яку слід розуміти як весь процес волеутворення від виникнення певної потреби (бажання) до ухвалення конкретного рішення і його реалізації. При чому вольовий елемент цивільного правочину включає як власне волю (внутрішній психічний процес), так і волевиявлення (зовнішню реалізацію вольового рішення).

Ключові слова: воля, волевиявлення, правочин, елементи правочину.

Лупашку Д. В. Воля как фундаментальный элемент сделки

Данная статья посвящена обоснованию воли как основополагающего элемента сделки. Автором доказывается, что признание гражданским законодательством сделки как действия, неизбежно приводит к выводу, что в основе действия лежит воля, а потому сделка по своей сути является волей лица, которую следует понимать как весь процесс волеформирования от возникновения определенной потребности (желания) до принятия конкретного решения и его реализации. Причем волевой элемент гражданской сделки включает как собственно волю (внутренний психический процесс), так и волеизъявления (внешнюю реализацию волевого решения).

Ключевые слова: воля, волеизъявление, сделка, элементы сделки.

Lupashku D.V. Intention (mens) as a fundamental element of the transaction

This article is focuses on the intention (mens) as a fundamental element of the transaction (deed). The author argues, that the recognition by civil law of transaction (deed) as act, inevitably leads to the conclusion, that the basis of act is intention (mens). Therefore the transaction is inherently a will of person, which should be understood as the entire process of intention (mens) formation from the origination of certain needs (desire) to making a particular decision and its implementation. Moreover volitional element of civil deed includes both own will (internal mental process), and declaration of intention (willingness) (external implementation of volitional decision).

Key words: will, transaction, element of the transaction

Марценко Н. С.

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ МЕЖІ І
ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ НА ЖИТЛО**

УДК 347

Постановка проблеми. Проблема здійснення житлових прав посідає одне із центральних місць у сучасній цивілістичній правовій доктрині. Особливо актуальним дане питання є в умовах

активного розвитку приватного житлового фонду, оскільки кожен учасник житлових відносин зацікавлений у вільному і безперешкодному законному здійсненні своїх прав. Однак, особа, маючи певне право, не може діяти без жодних обмежень не зважаючи ні на що. Питання міри свободи, яка надається суб'єкту житлових прав, тісно пов'язана із межами і обмеженнями, які встановлюються законам для забезпечення прав інших учасників житлових відносин (наприклад, членів сім'ї власника житла). Актуальність проблеми, що порушується нами, пов'язана із її важливістю для кожного учасника житлових правовідносин, і обумовлена необхідністю вироблення єдиних правових і правозастосовних підходів щодо її вирішення.

Аналіз останніх досліджень. На вирішення даної проблеми звертали увагу багато вчених. Зокрема, останніми дослідженнями, що стосуються питання меж і обмежень житлових прав є праці М. К. Галянтича, Є. О. Мічуріна, Т. А. Мечетіної, В. П. Камишанського, М. О. Стефанчука, а також праці В. А. Тархова, В. Ф. Яковлева та інших. Так наприклад, В. Ф. Яковлев вказував на необхідність забезпечення інтересів не лише суспільства, але й окремих осіб, що зумовлює встановлення меж диспозитивності в цивільному праві [1, с. 90]. В. А. Тархов в свою чергу зазначав, що для здійснення цивільних прав потрібні певні умови, до яких належать як юридичні гарантії здійснення цих прав, так і дотримання особами визначених законом приписів [2, с. 116]. Тобто, обидва вчені ведуть мову про те, що є певні обмеження, які дещо обмежують вільний розсуд суб'єкта права. Такі обмеження встановлюються державою і є обов'язковими для всіх учасників правовідносин. Слід зазначити, що можливість застосування державою певних правових обмежень передбачається Загальною декларацією з прав людини 1948 року, де у ч. 2 ст. 29 закріплено право держави встановлювати обмеження прав, яке здійснюється виключно з метою сприяння загальному добробуту у демократичному суспільстві.

Однак, попри існуючі у цивілістичній літературі праці, присвячені питанню меж і обмежень суб'єктивних прав, багато аспектів даної проблеми, а зокрема житлових прав, є невирішеними.

Мета даної статті. Визначити поняття меж і обмежень житлових прав при їх реалізації, їх правову природу і особливості.

Завданнями, які сприяють досягненню поставленої мети є провести аналіз існуючих позицій і наукових підходів щодо меж і обмежень при здійсненні житлових прав; виявити їх правову природу.

Виклад основного матеріалу. Належне правове регулювання житлових прав тісно пов'язане із межами їх здійснення. Останні встановлюються законом для забезпечення гарантій непорушності прав усіх учасників правовідносин, за рахунок закріплення на законодавчому рівні певних обмежень суб'єктивних прав. Власне наявність таких обмежень при здійсненні особою наданої їй права вимагають значно більше зусиль для здійснення свого права відповідно до законодавства. Наприклад, при встановленні особистого сервітуту власник житла не може перешкоджати здійсненню свого права сервітуарієм, а повинен враховувати їх.

На законодавчому рівні в загальних нормах закону законодавець визначає межі здійснення суб'єктивних цивільних прав шляхом заборони завдавати шкоду іншим особам, довікілью, а також діяти виключно в межах закону. Стаття 13 Цивільного кодексу України встановлює можливість здійснення цивільних прав особою у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства. Тобто, закон визначає межі цивільних прав як загальні заборони, які визначають міру правомірної поведінки при здійсненні особою свого права. Окремі положення щодо здійснення права власності на житло містяться у главі 28 ЦК, ст. 405 де йдеться про право члена сім'ї власника житла, який проживає разом із ним, на користування цим житлом, ст. 1238, яка дає право користуватися житлом в порядку заповідального відказу, та деякі інші статті, які містять положення договірних конструкцій, предметом яких є житло. Однак ні загальні норми, ні вище переліче-

ні статті ЦК не дають цілісного розуміння здійснення житлових прав, а тим більше їх меж.

У житловому праві норми, яка б відображала особливості меж здійснення житлових прав нажалі немає, і у практиці використовується аналогія закону. Однак, Житловий кодекс УРСР містить окремі положення, які у загальному вигляді окреслюють можливості здійснення окремих житлових прав. Для прикладу, такими є стаття 156 ЖК, яка регулює право членів сім'ї власника житла, які проживають разом із ним на користування цим житлом, також статті 61 і 64 цього ж кодексу, де йдеться про право наймача і членів його сім'ї, які постійно проживають разом із ним, на користування жилим приміщенням державного та громадського жилих фондів, а також деякі інші статті ЖК.

Окремі положення, що стосуються особливостей меж здійснення житлових прав членами сім'ї, є у Сімейному кодексі України. Так, наприклад стаття 98, в якій йдеться про право користування житлом за шлюбним договором. Також, це статті які стосуються майнових прав подружжя і членів їх сім'ї, положення про спільну сумісну власність подружжя, про поділ їх спільного житла та інші.

Отже, чіткого визначення поняття меж права ми у чинному законодавстві не знаходимо. Це викликає необхідність здійснення аналізу наукової літератури, де в комплексі з наявними нормами нашого законодавства ми поспробуємо вирішити поставлені перед нами завдання.

В літературі є різні визначення і розуміння поняття меж, які розглядаються в контексті обмеження права і зловживання правом. Одним із перших правознавців, хто здійснив дослідження меж здійснення права був В. П. Грибанов. Він у своєму монографічному дослідженні «Осуществление и защита гражданских прав» вказав на те, що питання про межі здійснення цивільних прав є проблемою боротьби зі зловживанням цивільними правами, а саме поняття меж здійснення суб'єктивного права розумів як міру конкретної форми поведінки в рамках дозволеного загального типу поведінки, визначеної межами самого суб'єктив-

ного права [3, с.20]. Власне, В. П. Грибановим і були закладені основні ідеї суб'єктивного аспекту правореалізації, які згодом були доповненні в працях інших дослідників. Так, О. С. Іоффе під межами здійснення цивільних прав розумів межі, що впливають з їх цільового призначення [4, с.311]. С. Н. Братусь критерієм визначення меж здійснення суб'єктивних прав вважав здійснення права у відповідності до його призначення [5, с.82]. Загалом, думки зводяться до того, що межі здійснення права визначають правомірну поведінку особи, яка здійснюється у відповідності до призначення самого права.

Однак, є і інша наукова думка на рахунок необхідності існування поняття «межа здійснення права». Так, В. І. Ємельянов зводив свою позицію до того, що суб'єктивне право є ідеальною моделлю дозволеної поведінки, яка визначається всією сукупністю правових норм, що впливають на обсяг суб'єктивного права. Здійснення суб'єктивного права, на думку вченого, це здійснення особою реальних дій, що відповідають змісту права й не виходять за міру дозволеного, тобто за межі права. Тому він робить висновок про те, що межі здійснення суб'єктивного права співпадають із межами суб'єктивного права, а саме поняття здійснення цивільних прав не відрізняється від поняття меж суб'єктивного права [6, с.14–15]. Таким чином, В. І. Ємельянов робить висновок про те, що існування поняття «межі здійснення суб'єктивного права» є теоретично і практично необґрунтованим.

Враховуючи вище розглянуті підходи до вирішення проблеми меж здійснення суб'єктивного права, слід зазначити, що кожен із них мають як сильні, так і слабкі місця. При розгляді питання про сутність меж здійснення суб'єктивного житлового права, ми виходимо з того, що вид і міра допустимої поведінки при здійсненні права на житло визначається межами цього ж права. Саме межі суб'єктивного житлового права вказують, де початок цього права і де його кінець, а також визначають коло дій, які може вчиняти носій цього права. Роз'єднувати і співвідносити «межі права» і «межі здійснення права» на нашу думку є не цілком правильно. Про межі права ми можемо вести мову завжди, коли право існує

як таке, а ось про межі здійснення права тільки в тому випадку, коли надане нам право реалізовується. Саме при здійсненні права на житло у певних визначених межах воно проявляє свою соціальну цінність для суб'єкта, якому належить.

Що ж стосується питання «меж права», то в літературі є багато визначень даного поняття. Так, М. О. Стефанчук, під поняттям «межі права» розуміє «всі ті можливості, які особа здатна для себе набути у зв'язку з юридичним закріпленням її прав» [7, с.34]. О.І. Шаповалова, говорячи про межі суб'єктивного права, вживає термін «межі права конкретної особи» під якими вона розуміє передбачені законом або договором рамки, за якими починаються права іншої особи [8, с.200]. Ще один український вчений Д. В. Горбась, вказує на те, що свої межі мають усі без виключення суб'єктивні цивільні права. На думку науковця, саме межі суб'єктивного права визначають коло тих дій, які може вчинити носій цього права, а також умови, за яких ці дії можуть вчинятися [9, с.9-10]. І це ще далеко не весь перелік визначення меж права, як ми знаходимо у літературі. Ми погоджуємось із вище зазначеними визначеннями даного поняття і вважаємо за необхідне розуміти під поняттям межі житлового права коло тих можливостей, які обмежені можливостями інших суб'єктів житлових прав. Наприклад, ч. 2 ст. 383 Цивільного кодексу України дає право власнику квартири на власний розсуд здійснювати ремонт і зміни в квартирі за умови, що ці зміни не призведуть до порушень права власників інших квартир у багатоквартирному житловому будинку і не порушать санітарно-технічних вимог та правил експлуатації будинку. В даній нормі законодавець встановлює певні межі можливості правовласника здійснювати ремонт і зміни у квартирі, таки чином захищаючи права інших співвласників багатоквартирного будинку.

З питанням меж здійснення житлових прав є тісно пов'язане питання обмеження права. В цивілістиці були сформовані різні підходи щодо дослідження обмеження права. Одним із таких напрямків є цивілістичні дослідження представників позитивістського підходу. Так, С. С. Алексєєв вважав, що обмеження прав

встановлюються через державне правове регулювання завдяки регулюванню суспільних відносин. Він зазначав, що власність включає в себе ідею межі і тому піддається всіляким обмеженням, які покладені на власника і його звужують [10, с.371]. Подібну думку висловлює і М. О. Стефанчук, який веде мову про те, що обмежуються не всі суб'єктивні права, а лише можливість здійснення окремих із них [11, с.56]. Тобто, межі здійснення суб'єктивного права пов'язані з мірою можливості здійснення права, які надані особі.

Є. О. Мічурін веде мову про спеціальний характер обмежень окремих прав, які входять до механізму правового регулювання і стають на заваді свавілля, запобігаючи тим самим порушенням прав інших осіб чи суспільних інтересів. Межі цивільних прав визначають сферу дії обмежень суб'єктивних прав, оскільки навіть за відсутності обмежень окремих майнових прав межі цивільних прав існують, визначаючи на загальному рівні поведінку особи [12]. Вчений вказує на те, що межі права є загальними і вони існують по відношенню до всіх прав, оскільки особа може реалізувати своє право не як їй буде завгодно, а в певних правових межах. А що стосується обмежень, то вони ускладнюють здійснення тільки окремих суб'єктивних прав, або окремих можливостей суб'єктивного права.

Обмеження права можуть встановлюватися виключно законом і відповідати демократичним засадам суспільства. Так, наприклад, це є необхідність дотримання суспільних інтересів при збереженні історичної спадщини, коли власник пам'ятки історії і культури повинен утримуватися від дій, які можуть спричинити її руйнування (ст. 352 ЦК України). Обмеженими є права власника також у випадку встановлення особистого сервітуту на житло.

Обмеження як і межі права повинні сприяти збалансуванню прав різних осіб між собою і сприяти уникненню суперечок, які можуть виникнути між особами при здійсненню ними своїх прав. Є. О. Мічурін зазначає, що підвищення ефективності дії обмежень майнових прав у механізмі правового регулювання залежить від таких чинників: а) якості нормотворчості, відповідно

до чого закон має чітко встановлювати коло прав та обов'язків суб'єктів, відносно яких встановлюються обмеження, особливості здійснення прав, які обмежені, визначати зміст цих обмежень; б) досягнення невідворотності дії закону щодо обмежень через акти застосування права при захисті порушених прав осіб у судах та впровадженні обмежень через дії інших правозастосовних органів; в) спрямованості на забезпечення здійснення суб'єктивного цивільного права з урахуванням прав інших уповноважених осіб та суспільних інтересів [13]. Тобто обмеження мають бути конкретно визначеними у законі і детально регулювати права, які обмежуються, а також завжди враховувати інтереси суспільства та інших осіб. Відсутність цих вимог спричинить ряд проблемних питань на практиці, оскільки в ущемленому положенні будуть особи, права яких обмежуються. Наприклад, проблемним і суперечливим у законодавстві є питання про звернення стягнення на передані в іпотеку житловий будинок чи житлове приміщення, що тягне за собою виселення всіх мешканців, за винятком наймачів і членів їх сімей. В даному випадку є слушною пропозиція М. К. Галянтича про внесення змін до Закону України «Про іпотеку» щодо неможливості виселення осіб, на користь яких було встановлено особистий сервітут [14, с.39].

Т. А. Мечетіна зазначає, що межі права є більш загальним поняттям порівняно із обмеженнями права і саме всередині них можуть встановлюватися різного роду обмеження права [15, с.38]. З цього випливає, що обмеження існують виключно у межах права, і фактично межі права є первинними поняттями відносно обмежень. Межі права можуть вмішувати у собі обмеження, однак не завжди. Тому суб'єктивне житлове право, яке здійснюється особою має завжди свої межі, і у окремих визначених законодавством випадках може піддаватися чітко встановленим обмеженням.

В науковій літературі є також думки про те, що про межі права ми можемо говорити лише в контексті об'єктивного розуміння права, а про обмеження – суб'єктивного. Так, в дисертаційній роботі О. В. Розгон, доводиться, що межі характеризують право власності в об'єктивному розумінні, а обмеження встановлюють-

ся щодо суб'єктивного права власності. Внаслідок цього межі є властивістю права власності, його невід'ємною характеристикою, визначають саме право власності, а обмеження є наслідком зовнішнього впливу на нього як на суб'єктивне право [16, с.7].

Висновки. Проаналізувавши поняття, правову природу меж здійснення житлових прав і їх обмежень, можна зробити наступні висновки:

1. Межі здійснення права визначають правомірну поведінку особи, яка здійснюється у відповідності до призначення самого права.

2. При розгляді питання про сутність меж здійснення суб'єктивного житлового права, ми виходимо з того, що вид і міра допустимої поведінки при здійсненні права на житло визначається межами цього ж права. Межі суб'єктивного житлового права вказують, де початок цього права і де його кінець, а також визначають коло дій, які може вчиняти носій цього права. Саме при здійсненні права на житло у певних визначених межах воно проявляє свою соціальну цінність для суб'єкта, якому належить.

3. Межі житлового права слід розуміти як коло тих можливостей, які обмежені можливостями інших суб'єктів житлових прав.

4. Суб'єктивне житлове право, яке здійснюється особою має завжди свої межі, і у окремих визначених законодавством випадках може піддаватися чітко встановленим обмеженням. Законодавством можуть обмежуватися тільки окремі житлові права, або окремі можливості цих прав.

1. Яковлев В. Ф. *Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений* / В. Ф. Яковлев. – Свердловск : Свердлов.юрид. ин-т, 1972. – 212 с.

2. Тархов В. А. *Осуществления гражданских прав* / В. А. Тархов // Развитие прав граждан СССР и усиление их охраны на современном этапе коммунистического строительства / [редкол.: Байтин М. И. (отв.ред.), Зейдер Н. Б., Маландин И. Г., Манохин В. М., Рихтер Г. С., Цыпкин А. Л.]. – Саратов, 1962. – С. 112-125.

3. Грибанов В. П. *Пределы осуществления и защиты гражданских прав* / Грибанов В. П. – М., 2001. – 411 с.

4. Иоффе О. С. Советское гражданское право / Иоффе О. С. – М. : Юрид. лит., 1967. – 494 с.
5. Братусь С. Н. О пределах осуществления гражданских прав / Братусь С. Н. // Правоведение. – 1967. – № 3. – С. 79–86.
6. Емельянов В. И. Разумность, добросовестность, незлоупотребление гражданскими правами / Емельянов В. И. – М. : Лекс–Книга, 2002. – 160 с.
7. Стефанчук М. О. Зловживання правом як новела цивільного законодавства / Стефанчук М. О. // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 4. – С. 34–37.
8. Шаповалова О. І. Межі здійснення суб'єктивного цивільного права / Шаповалова О. І. // Наукові праці. – Т. 69. – Вип. 56. – С. 199–201.
9. Горбась Д. В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Д. В. Горбась. – К., 2009. – 20 с.
10. Алексеев С. С. Собственность и социализм / С. С. Алексеев // Русская философия собственности VIII–XX вв. / [сост.: К. Юсупов, И. Савкин]. – СПб.: Ганза, 1993. – 548 с.
11. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. О. Стефанчук. – К., 2006. – 201 с.
12. Мічурін Є. О. Межі та обмеження цивільних прав [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_3/PB-3/PB-3_45.pdf
13. Мічурін Є. О. Основні положення концепції обмежень майнових прав фізичних осіб / Є. О. Мічурін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vmdu_pr/2011_1/index.files/Michurin.pdf
14. Галянтич М. К. Житлове право України: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 582 с.
15. Мечетина Т. А. Ограничение права собственности: проблемы публичных и частных интересов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т. А. Мечетина. – М., 2003. – 182 с.
16. Розгон О. В. Межі та обмеження права власності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О. В. Розгон. – Х., 2005. – 17 с.

Марценко Н. С. Теоретико-правові засади визначення понять межі і обмеження прав на житло

Проаналізовано поняття та правову природу меж і обмежень житлових прав. Автор звертає увагу на неоднозначність тлумачень цих категорій у сучасному цивільному праві України, а також відсутність нормативного і наукового підходу до вирішення проблеми меж і обмежень житлових прав. Наголошено, що суб'єктивне житлове право має завжди свої межі, і у окремих визначених законодавством випадках може піддаватися чітко встановленим обмеженням.

Ключові слова: межі житлових прав, обмеження житлових прав, житлові права.

Марценко Н. С. Теоретико-правовые основы определения понятий границы и ограничения прав на жилье

Проанализированы понятия и правовая природа границ и ограничений жилищных прав. Автор обращает внимание на неоднозначность толкований этих категорий в современном гражданском праве Украины, а также отсутствие нормативного и научного подхода к решению проблемы границ и ограничений жилищных прав. Отмечено, что субъективное жилищное право имеет всегда свои границы, и в отдельных определенных законодательством случаях может подвергаться четко установленным ограничениям.

Ключевые слова: границы жилищных прав, ограничения жилищных прав, жилищные права.

Martsenko N. S. Theoretical legal principles of definitions limits and restrictions on housing

In the article was analyzed the concept and legal nature of the boundaries and limitations of housing rights. The author draws attention to the ambiguity of interpretations of these categories in modern civil law of Ukraine, and the lack of regulatory and scientific approach in solving the problems of the boundaries and limitations of housing rights. Emphasized that subjective housing law always has own limits and in some clearly outlined by legislation cases may be determined by legislation limits.

Key words: borders of housing rights, restrictions of housing rights, housing rights..

Наріжний С.Ю.

**СТРАХУВАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ДОГОВОРАХ
ПРО ПЕРЕДАННЯ МАЙНА У ТИМЧАСОВЕ
КОРИСТУВАННЯ**

УДК 347.447.86/453

Постановка проблеми. З початком розбудови незалежної української держави виникла потреба в створенні національного